

שקלים טו

משה שווערד

1. שו"ת מהרש"ם חלק ב סימן מג

מכתבו הגיעני וע"ד שאלתו בפדה"ב שחל ביום ש"ק יום ל"א ונדחה ליום א' שאחריו אם יש לעשות הפדיון והסעודה בליל מוצש"ק כדעת רי"ע בסידורו או כדעת הש"ך דנוהגין לפדות ביום ורו"מ הביא מדברי מג"א ודג"מ סי' תקס"ח והביא מהגהת הגר"א ליו"ד שם שכתב ימתין עד יום א' כמו במילה וביאר דכונתו שלא לעשות בלילה כמו במילה: ... ובעיקר הדבר שכתב הר"י עמדין דכיון דמכת בכורות ה' בלילה ראוי לפדות בלילה יש לי לדון להיפוך דאדרבא מטעם זה ראוי לפדות ביום שהרי מבואר במס' שמחות בתחלתה ויהי בחצי הלילה וד' הכה כל בכור וגו' וכת' כי לי כל בכור ביום הכותי כל בכור וגו' ואתה משיב א"ר יוחנן אע"פ שהכה אותם מכת מות מחצי הלילה היתה נפשם מפרפרת בהם עד הבקר משל הדיוט אומר נתת פת לנער הודיע את אמו אף הקב"ה אומר אודיע לבני המיתה המשחקת הזאת ששונאיהם איך מתים בה אלא תשמור נפשותם עד הבקר כדי שיראו בני ששונאיהם עכ"ל הרי דגמר מיתתם ה' ביום ולכן כת' ביום הכותי וגו' ...

ועוד יש לי לדון מטעם אחר עפמ"ש בירושלמי פ"ה דשקלים ה"ד רחב"ח הוה מפליג מצוה בליליא חד זמן פגע ב' רבהון דרוחיא א"ל לא כן אלפן רבי לא תשיג /תסיג/ גבול רעך א"ל ולא כן כתיב מתן בסתר יכפה אף והוה מסתפי' מיני' וערק מן קומוי וכו' ובק"ע פי' שהוא לפי שיצא בלילה והעיקר חסר מן הספר דהו"ל אזל בליליא ועוד דא"כ כל שיוצא בלילה יעבור בלא ותז"ל הזהירו רק לת"ת בדרך עצה טובה לכן נראה דהכונה דכיון שהצדקה מצלת מן המיתה כמ"ש וצדקה תציל ממות לכן אין לעשותו בלילה זולת ע"י מתן בסתר ולכן י"ל דגם מצות פדה"ב שמצלת לחיים כמ"ש בס"ה סי' של"ד בעובדא שאמר תפדוני אין לעשותו בלילה כיון שעושים בפרהסיא עובר משום לא תשיג גבול וגו'.

2. אהבת ציון [בן הנו"ב] דרוש י

מנות זו נרשעים החנה מעשה בני מחשבה, חמס צעסיות לדקה מועיל המעשה חף בלי מחשבת מלוא כמו דאמרינן החומר סלע זו לדקה על מנת שיחי' בני הרי זה לדיק גמור, ואחמ'ו הנאון זל'ל נתן טעם לזה למה בכל המלות צריך לעשות המלוא לשם שמים ולא על מנת לקבל פרס ונמנות' דקה הוא לדיק גמור חס נותן על מנת שיחי' בני ואמר אחמ'ו הנאון זל'ל שכל מלות ה' חס אינו עושה לשם מלוא אין זו ממש ואינו עושה כלום דהא חס כעל לולב או מניח חפילין וז"לית ולוישיש בו מלות הבורא ז"ה אשר צוה לעשות דבר זה אין צמעה הזה שום חועלת מלך עצמותו רק המלוא צמה שמקיים מלות הבורא ז"ה אשר צונו לעשות כן

חותו קיום המלוא גורם חשיבות ויקר הפארת המעשה ולכך חס אינו עושה לשם מלוא אין זו ממש, אבל צנתינת לדקה חף שזין בו מחשבת מלוא חפ"ה יש חועלת ופעולה צעסייתו דהא העני כהנה ממנו ואין סילוק להעני חס מקבל אותה דקה לשמה או לא, ולכך ציקש

3. משך חכמה על ויקרא פרק טז פסוק לד

ירושלמי שקלים פ"ה ה"ד. חייא בר אדא אית הוי נסבין בינונין, מאן דהוי יהיב לן מבין ריש שתא לצומא רבא הוון נסבין מן בתר כן לא הוון נסבין, אמרין דשתן גבן. פירוש שלא נהנו מצדקה מיוהכ"פ ואילך, דאמרו דהואי כנדה גבן. ודשתן פירוש בכל מקום נדה (עיינ שבת ק"י וש"נ), וזהו מיוסד על דברי ר"א בר חנינא בסנהדרין פ"א ואל אשה נדה לא קירב שלא נהנה מקופה של צדקה, וזהו כנדה, שיש שעת היתר, כמו בעשרה ימים שבין ר"ה ליוהכ"פ שהאדם נותן בלב שלם (ע' רמב"ם ה' תשובה ג-ד) וצדקתו תצילהו ממות. ודו"ק.

4. שולחן ערוך יורה דעה הלכות צדקה סימן רמט סעיף טז

[כ] יש מי שאומר שמצות בית הכנסת עדיפא ממצות צדקה, ומצות צדקה לנערים ללמוד תורה או לחולים עניים, עדיף ממצות בית הכנסת. הגה: מה שנוהגין לפסוק צדקה עבור מתים בשעת הזכרת נשמות, מנהג ותיקין הוא ומהני לנשמותיהם.

5. ביאור הגר"א יורה דעה סימן רמט

[כ] יש מי כו'. ממ"ש בירושלמי סוף פאה וספ"ה דשקלים ר' חמא בר' חנינא ור' הושעיא רבה הוו מטיילין באלין כנישתא דלוד א"ל ר"ח ב"ח לר"ה רבה כמה ממון שקעו אבותי כאן א"ל כמה נפשות איבדו אבותיך כאן מי לא הוון ב"ג דילעון באורייתא ר' אבון עבדו ליה תרעא לסידרא רבא נחית ר' מני לגביהון אמר חמי מה דעבדית א"ל וישכח ישראל את עושהו ויבן היכלות מי לא הוון ב"ג דילעון באורייתא וגירסת תשב"ץ או חולים המוטלים לאשפה ודקדק מהר"ק ש"מ שלשאר צדקה בה"כ עדיף ואינו מוכרח וכ"ש לגירסא שלנו ועתוס' דב"ב ט' א' ד"ה שנאמר כו' וכ"ש לבה"כ:

6. ערוך השולחן יורה דעה סימן רמט

סעיף יח: כתב רבינו הב"י בס"ס זה יש מי שאומר שמצות בית הכנסת עדיפה ממצות צדקה ומצות צדקה לנערים ללמוד תורה או לחולים עניים עדיף ממצות בית הכנסת עכ"ל ומדברי רבותינו בעלי התוס' בב"ב [ט' ד"ה שנאמר] מבואר דצדקה גדולה מבהכ"נ שכתבו ואע"ג דהאי קרא גבי בית אלקינו כתיב דהיינו בדק הבית כ"ש צדקה עכ"ל ואם צדקה עדיף מבדק הבית כ"ש מבהכ"נ [עי"ש ודבריו דחוקים ע"ש] ולבד מזה דברי רבינו הב"י תמוהים דמקור הדין הוא מירושלמי שלהי פאה [פ"ה, הל' ח'] דהוי מטיילין בכנישתא דלוד ואמרו כמה נפשות שקעו בבניין זה דמי לא הוה בני נשא דילעון באורייתא וקרו עלייהו ויטוש ישראל עושיהו ויבן היכלות ועוד גירסא יש דילעון באורייתא או חולים המוטלים במטה ומזה וודאי מוכח דמצות ת"ת וריפוי חולים הרבה גדול מבהכ"נ ורבינו הב"י הביא ממהרי"ק דדייק מזה דאלו ת"ת וריפוי חולים היה בהכ"נ גדול ממצות צדקה [עי' ב"י] וטעמם נראה דאל"כ הו"ל לומר מי לא הוה עניים לצדקה אבל איזה דיוק הוא זה דהירושלמי נקיט המצות היותר גדולות [גם הגר"א סקי"ט השיג עליו והביא התוס' שכתבנו]:

סעיף יט: אמנם בירושלמי מבואר שם דהוה כמה בי כנישתא שאומר דהוי מטיילין באילין כנישתא דלוד ע"ש ולפ"ז אין ראייה כלל די"ל דלא נחו דעתייהו בריבוי בתי כנסיות ועוד משמע קצת שהיו מקושטים הרבה ועל זה אמרו ולא על עצם בניין בהכ"נ אך במהרי"ק [שורש קכ"ח] ראיתי שהביא הגירסא וחזי לרב תרעא דבי כנישתא דקבני ע"ש א"כ לפי גירסתו היה רק בהכ"נ אחד ועדיין י"ל דלא נחו דעתייהו על הקישוט והיופי ולבד כל זה הלא במהרי"ק מבואר שם דלא קאי כלל על עצם הבהכ"נ אלא על נדבות לבהכ"נ כמו ריבוי נרות וז"ל שם וע"ד הנדר לצורך שמן למאור לבהכ"נ וכו' שהרשות ביד הקהל לשנות נדבה לחלק לעניים ואע"ג דמתוך הירושלמי מוכיח דמצות בהכ"נ עדיפה ממצות צדקה וכו' עכ"ל ולפ"ז אינו מובן כלל דמה עניין הירושלמי לזה הא הירושלמי מיירי בעצם בניין בהכ"נ ולפ"ז בהכרח לומר דמהרי"ק פי' הירושלמי לעניין קישוטי בהכ"נ כמ"ש ודימה קישוטים למאור דהוה ג"כ קישוט לבהכ"נ:

סעיף כ: ולפ"ז גם כוונת רבינו הב"י הוא על נדבות לצרכי בהכ"נ ולא בבניין בהכ"נ עצמו וזהו וודאי דבהכרחיות לצרכי ביהכ"נ וודאי דחייב גמור הוא אלא לעניין מותרות דסגי בלא"ה כמו ריבוי נרות וכיוצא בזה וכן מוכח במהרי"ק וכן בירושלמי דעל הכרחיות וודאי לא היו מפסקים וכן נ"ל ברור דזה שכתבו דעדיף מצדקה לא מיירי בצדקה להאכיל רעבים וכיוצא בזה אלא בצדקה שהוא להרחיב להעני ולכן הרחבת בהכ"נ עדיפה ודייקי לה מדהזכירו בירושלמי העניינים היותר גדולים מכלל דשאר עניינים מצות בהכ"נ גדולה מהן. ובתוס' נ"ל כוונה אחרת בשנדקדק דאיך אפשר לומר דצדקה עדיפה מבדק הבית הא בנחמיה שם מפורש ללחם המערכת ומנחת התמיד ולעולת התמיד וגו' ואיך אפשר לומר דמוטב ליתן צדקה מלהקריב תמידים ולחם הפנים בבהמ"ק אלא דהתוס' הכי קאמרי דאם בעבודת בהמ"ק השייך לכלל ישראל דלכאורה בפרוטה לכל אחד מישראל יתאסף ממון הרבה ועכ"ז הצריכו ליתן שליש שקל כ"ש צדקה שהיא בכל מקום ומקום ועניים מרובים דצריך שלישיית שקל לכל הפחות [כנלע"ד]:

סעיף כא: וכתב רבינו הרמ"א בסעי' י"ג דעכ"פ לא יתפאר האדם בצדקה שנותן ואם מתפאר לא דיו שאינו מקבל שכר אלא אפילו מענישין אותו עליה ומ"מ מי שמקדיש דבר לצדקה מותר לו שיכתוב שמו עליו שיהא לו לזכרון וראוי לעשות כן ...

7. תוי"ט על מסכת שקלים פרק ו משנה ב

וראה הרצפה שהיא משונה - כתב הר"ב והבין שנסתלקה משם והוחזרה וכפי' רש"י ביומא פרק ה' דף נ"ד **ומוקים התם דבבית שני היה וכן הסברא ולא תנן בסוף תענית אלא ונחרשה העיר ועוד אפילו אם נאמר שהבית גם בכלל זה אפשר שלא היה אלא בשניה** וכן בגמ' אההוא מתניתין תניא כשחרב [נ"ל שצ"ל כשחרש] טורנוסרופס הרשע את ההיכל כו' וכן הרמב"ם בפ"ה [מה' תענית ה"ב] לא כתב אלא שחרש טורנוסרופס ההיכל ואת סביביו לקיים ציון שדה תחרש (ירמיה כ"ו) וכן במזמור קל"ז נאמר על אדום האומרים ערו עד היסוד בה ועיין בגמרא תענית דף כ"ט:

8. שו"ת נודע ביהודה מהדורא קמא - אורח חיים סימן ט

מה ששאל עבור הספרים הפסולים שאינן ראויים עוד לתיקון אם מותר להניחם בארון הקודש המקודש לספרים הכשרים והביא מעלתו ראייה משברי לוחות שמונחים בארון עם הלוחות השלמים. ושוב דחה כי השברי לוחות היה בהם קדושה יתירה שהיו מעשה ידי הקב"ה בעצמו. הדחיה שלו אינו דחיה דלפי דבריו א"כ איך הביאו במסכת מנחות דף צ"ט ראייה מזה להזהר בתלמיד חכם ששכח תלמודו מחמת אונסו. אבל באמת עיקר הראיה שלו אינו כלום דשם מתחלה על דעת כן נעשה הארון להניח בו שברי לוחות ג"כ ופשיטא דתנאי מתחלה מועיל כמבואר באו"ח סי' מ"ב סעיף ג' בהג"ה ואעפ"כ יפה הוכיחו מזה להזהר במי ששכח תלמודו מדחזינן שהקפיד הקב"ה על שברי לוחות להניחם בארון והתנה על תנאי הזה. אמנם לדינא אם הלכה זו רופפת בידך פוק חזי מה עמא דבר ומעשים בכל יום כשמוצאים טעות בשבת בשעת קריאה מחזירין ספר זה לארון ומוציאים אחר, הרי שאף שספר הזה נמצא פסול לשעתו אפ"ה מחזירין לארון הקודש המיוחד לספרים הכשרים. ...

9. "בענין קשר רוחני בין בית המקדש לבין תלמוד תורה" [בית יצחק תשס"ו]

ג. קשר בין בית המקדש ותורה שבכתב

...עד כאן הסברנו ששלמותה של התורה תלויה בבהמ"ק. באמת, שני הדברים תלויים זה בזה כ"כ שהתורה היא חלק מהמקדש. בספר מפניני הרב (ע' שלה) מביא בשם הגרי"ד "דעיקרו של המשכן היה הארון עם הלוחות, ואשר על כן הוא דנקרא משכן העדות על שם לוחות העדות. ואף בבהמ"ק כן היה, שעיקרו של בהמ"ק היה הארון עם הלוחות, ובהמ"ק בלי לוחות אינו בהמ"ק. כלומר, הקשר בין המקדש לבין הלוחות הוא כל כך חזק שהלוחות נכללו בשם המקדש, ומכיון ששני הענינים קשורים כל כך, אין דין מקדש בלי הארון.

והנה בירושלמי שקלים (ד:ב) שנינו: "א"ר חזקיה תנא רבי יהודה נדנניות השלחן והמנורה והמזבחות והפרוכת מעכבים את הקרבנות דברי ר"מ וחכ"א אין לך מעכב את הקרבן אלא הכיור והכן בלבד. [ופריך] ולא כן א"ר אליעזר ור' יוסי בן חנינה תריהון אמרין כל הן דכתיב נכח מעכב צלע אינו מעכב ואמר רבי שמואל בר נחמן בשם רבי יונתן ואפילו צלע מעכב ואמר ר' אילא בשם ר' שמואל בר נחמן ואפי' שימה מעכב. [ומשני] א"ר חנינא כאן בעבודות שבפנים כאן בעבודות שבחוץ."

ויוצא לפי הירושלמי, שאם אין הארון נמצא בקדש הקדשים, אסור להביא את הקרבנות שבפנים.

וצריך ביאור, שהרי שנינו שם (פ"ו ה"א): "משנגז הארון נגזו עמו צנצנת המן וצלוחית שמן המשחה ומקלו של אהרן ופרחיו ושקדיו וארגו שהשיבו פלשתים אשם לאלקי ישראל. מי גנזו יאשיהו גנזו כיון שראה שכתוב (דברים כח:לו) יולך ה' אותך ואת מלכך אשר תקים עליך אל גוי אשר לא ידעת אתה ואבותיך עמד וגנזו הדא הוא דכתיב (דה"י ב' לה:ג) ויאמר ללויים המבינים ולכל ישראל הקדושים לה' תנו את ארון הקדש בבית אשר בנה שלמה בן דוד מלך ישראל אין לכם משא בכתף, אמר להם אם גולה הוא עמכם לבבל אין אתם מחזירין אותו עוד למקומו אלא (שם) עתה עבדו את ה' אלקיכם ואת עמו ישראל."

כלומר, שהארון נגזו בזמן יאשיהו. וכ"ה בבבלי (הוריות יב. וכריתות ה:). ומבואר שלא היה להם את הארון בזמן בית שני. וא"כ יש להקשות, שמאחר שלא היה להם ארון בבית שני, איך הקריבו בו את הקרבנות?

ועיין בקובץ 'מסורה' (חוברת טו) שהובא תירוץ בשם הגרי"ד "שבאמת כן היה ארון בבית שני ואע"פ שהיה גנוז ולא בקה"ק, גם מקום גניזתו חשוב מקומו ליחשב שהיה ארון בבית שני, ששלמה מעיקרא בנה הבית וכלל בו בניית מקום לגניזת הארון כך שבגניזתו שם נחשב שהיה ארון בבית שני במקומו." ומצויין שם דברי הרמב"ם רפ"ד מהלכות בית הבחירה שכתב "ובעת שבנה שלמה את הבית וידע שסופו ליחרב בנה בו מקום לגנוז בו הארון למטה במטמוניות העמוקות ועקלקלות ויאשיהו המלך צוה וגנזו במקום שבנה שלמה."

ועיין בספר מפניני הרב (שם) שביאר שאף שבבית שני לא היה שם ארון, מ"מ היו יכולים לעבוד משום שהיה הארון גנוז למטה במטמוניות העמוקות והעקלקלות. שבגלל זה היתה עליה שם בהמ"ק¹

¹ ובענין מה שהכיר צריך להיות במקומו, עיין בהגרי"ז (בסטנסיל למסכת זבחים כ.) דעמד בצ"ע איך לא בטלה קדושת בית המקדש כאשר השקיעו הכיור בלילה (כדי שמימיו לא יפסלו בלינה). הא "לבית הבחירה צריך גם כיור." ועיין בספר איזהו מקומן שהעלה דקושיית הגרי"ז היא רק לשיטת הרמב"ם בספה"מ (עשה כ) הסובר דכלי המקדש כולם מחלקי המקדש. ועיין שם שהביא שהרמב"ם חולק עליו. וגם עיין שם שתירץ דשיקוע בבור נחשב כמו שהוא עדיין במקומו.

ובלאו הכי לא היתה לה שם בהמ"ק כלל.² והרי אנו רואים גודל היחס בין התורה והמקדש, עד כדי כך שכל קדושתה של בהמ"ק נובעת מהתורה הגנוזה בתוכה.

ובאמת שכן מבואר בתוס' הרא"ש הוריות (שם) שביאר מה שלמדו שגנזו יאשיהו להארון מהפסוק של "ויאמר ללוים וגו'", וכתב בתו"ד, וז"ל: "ועוד לכתוב קרא בבית ה' וממילא ידענא דשלמה בנייה למקדש, ל"ל לכתוב בבית אשר בנה שלמה בן דוד מלך ישראל? אלא משמע מהכא דכי בנייה שלמה לבית המקדש הוה ידע דסופו ליחרב וישראל יגלו מעל אדמתם והכין בית תחת הקרקע שיהיה מוכן לגנוז בו ארון כדי שלא ישלטו בו יד אומות העולם, ועליו קאמר יאשיהו בבית אשר בנה שלמה ... ואיכא למימר הא דקאמר שלמה ואשים שם מקום לארון אהיהא דוכתא קאמר."

ומבואר מהתוס' הרא"ש, שמקום הארון היה מקום הגניזה אף מזמן שלמה. ומשמע כדברי הגרי"ד שמקום הגניזה נחשב מקומו של הארון. וממילא ניתן לומר שבמקום ההוא נתקיים דין "וישם" דכתיב גבי ארון, ולכן היה מותר להם להביא כל הקרבנות בזמן בית שני.³ ולא עוד אלא שכפי אשר הובאו הדברים בפניני הרב חלות שם בהמ"ק היה אך ורק ע"ש הארון הנתון בו.

מכל זה מבואר שרק ע"י התורה, המיוצגת ע"י הארון והלוחות, הוא שיש שם בהמ"ק באופן שהוא ראוי להקרבת קרבנות בפנים. ולדברי הגרי"ד דבר זה לעיכובא הוא, דמבלעדי הארון חסר עצם שם בהמ"ק.

10. בן יהוידע יומא נב.

שם ארון נלה לבבל. נ"ל בס"ד אלו ואלו דברי חלקים חיים. אך ארז"ל שני ארזות היו אחד יש בו לוחות שניות ואחד יש בו שברי לוחות וארון זה שהיה בו לוחות שניות שהם העקרים היה מונח בבית ק"ק ושם נגזו כמ"ש ויהיו שם עד היום הזה, אבל אותו ארון שיש בו שברי לוחות היה מונח בלשכה אחת צנהמ"ק וזה הארון אשר נלה לבבל, ואח"כ כשהחזירו אותו נגזוהו בלשכת דיר העלים. וזוה יסודן קשיא חזקה דארז"ל שהראה חזקיהו הע"ה את אנשי מלך בבל את הלוחות ונענש על כך, והדבר יפלא איך נכנס אדם לבית ק"ק והוליאם והחזירם והלא אפילו כה"ג אין לו רשות ליכנס שם אלא רק כיוה"כ במעשה הקטורת, וזוה ניחא שהראש לוחות השבורים שהיו בארון אחר המונח בלשכה אחת, ועוד אני אומר אפילו למ"ד ארון נלה לבבל לא שלטה בו

יד חייב שלקחו מן הלשכה והנלוהו אלא כשגלה ייבין והחרש והמסגר לקחו אותו עמהם בהלנס להיות להם לשמירה כי פחדו ויראו לנפשם, והם הביאו את ארון זה שבו שברי לוחות לבבל והלנישו אותו שם, ובעת שגלו בימי עזרה העלוהו עמהם, וזה אשר נגזו בלשכת דיר העלים. ונ"ל השעס שגזו אותו שם, מפני דהחזירה נקראה עין חיים לכך נגזו אותו בלשכת דיר העלים:

² ועיין במשך חכמה (דברים יב:ח) שבא לתרץ איך הקריבו קרבנות בבוכים (עיין שופטים ב:ח), הרי המשכן היה בנוב וגבעון וא"כ לכאורה היתה ההקרבה בזמן איסור הבמות? והמשך חכמה תירץ על פי תוספתא בסוף זבחים, שאינו נקרא 'אהל מועד' אלא כשהארון בתוכו, ובזמן שהקריבו בבמה, הארון לא היה באהל מועד, ולכן הבמות מותרות (משא"כ במשכן שילה, שהארון היה בתוכו- ולכן הבמות היו אסורות). ועיין במאירי מסכת מגילה (דף ט): "משחוקם המשכן נאסרו הבמות הואיל והיה שם מזבח וארון עמו." ועיין שם באריכות דברי המשך חכמה וכללו בדבריו. ועוד כתב המשך חכמה, דאפילו בזמן משכן שילה, אילו לא היה הארון במקומו, הותרו הבמות. ודברי המשך חכמה קרובים מאוד להנחת הגרי"ד, דכאשר אין הארון במקומו בטל ממנו שם מקדש/משכן (ולכן ממילא הבמות מותרות).

³ וע"ע בספר בן יהוידע (יומא נב ע"א) שהסביר דמ"ש שם שהארון גלה לבבל הכוונה רק לארון השני שבו היו שברי לוחות מונחות, אבל הארון שהיו בו הלוחות השניות נשאר בבית קה"ק, ונגזו ע"י יאשיהו, עיי"ש. ועוד עיין בספר ילקוט ישעיהו למסכת סוטה (טז. ד"ה ותימה).